

Karikature Tomislava Kolombara

Mada ovaj zapis o Tomislavu Kolombaru (1899–1920) smjera ka analizi njegovog karikaturničkog opusa, jasno je da ne može imati partikularnu prirodu kojom bi se ovaj segment njegove djelatnosti nastojao odvojiti od slikarsko-crtačke matice. Za to postoji nekoliko ozbiljnih razloga. Prije svega, Kolombar se podjednako bavio različitim likovnim grafičkim vrstama (ilustracije i karikature, ponajviše), treće, u osnovi se radi o pažljivo izvedenim cjelinama (dakle, nimalo minoriziranim u postupku i trudu) koji se karikaturnom mogu nazvati samo po stanovitoj hipertrofiji detalja ili po grotesknosti prizora ili tek po satiričnosti i kalamburnosti teksta ispod slike. Ne zaboravimo i to da je vrijeme u kome se Kolombar formira vrijeme različitih umjetničkih istraživanja u kojima se gubi tradicionalna podjela između pojedinih oblikovnih i tematskih vrsta. To je pak osobito slučaj kod »onih stilskih opredjeljenja što inzistirahu na jakoj redukciji ili znakovitoj preobrazbi vidljivoga«¹; u Kolombarovom slučaju u odnosu na opredjeljenja u rasponu od derivirane secesije do ekspresionizma. Pa kao što ni navedena formalna očitovanja ne znače stil nego duhovna stanja, tako ni njegova djelatnost nije eksplicite vezana uz određenu likovnu vrstu koliko je reflektirana slobodom duhovnih opredjeljenja. Stoga su granice medija često nejasne i varljive i tek im kontekst određuje čvršću pripadnost. U slučaju karikature to je žurnalistički kontekst i potreba da se, zbog brzine informacije, neposredno reagira na stanovit događaj ili postupak neke ličnosti. To, dakako, uvjetuje neposrednost izraza, stanovitu lapidarnost oblikovnog postupka i stilizaciju.

Pored uvjeta koje joj nameće tisak tu su i imanentnosti samog medija karikature. Međutim, ovdje je potrebno uputiti na slijedeće: Kolombarovo smjerenje prema ekspresionizmu rezultira dramatikom, unutrašnjom napetošću i deformacijom kao metodom govora te ga tako, naoko, približava formalnim svojstvima karikature. Potrebno je izvjesno (dakako, ne neko osobito i specijalističko) likovno znanje da bi se postavila granica između svjesne deformacije likova i grotesknosti prizora i deformacije koja nastaje kao rezultat unutrašnje, nagonske i emotivne napetosti. S jedne je strane, dakle, riječ o karikiranosti koja smjera ka isticanju detalja da bi se zaoštrila humoristička ili satirička poanta a, s druge, o otklonu od realiteta kao posljedice duhovne tenzije.

Distinkciju o Kolombarovim radovima činimo uvažavajući upravo ove dvije okolnosti: žurnalistički kontekst i karikaturnost u izrazu. Time ne isključujemo raspravu o radovima koji nisu reproducirani, a očito

pripadaju području karikature i o onim objavljenim crtežima i grafikama koji bi, da nema tekstualnog komentara ispod njih, pripadali »čistom« ekspresionističkom crtežu.

Već smo u predgovoru Kolombarove retrospektivne izložbe² istakli osnovne likovne značajke njegova djela. Iz različitih razloga nismo se, međutim, detaljnije bavili opusom karikatura koje je u toku 1918, 1919. i 1920. godine objavio na humorističkim stranicama zagrebačkog »Ilustrovanog lista« i u »Koprivama«. Ovo je prilika da istaknemo i dio njegovog rada koji nije mnogo marginalniji od crteža bez humorističke ili satiričke note i u kome dominira prodoran, na mahove izrazito, ekspresionistički krik.

Sa našeg Parnasa.

Pjesnik Mirostav Krleža.

— Obdarite nas čime, prečasn, propadosmo od glada!

— Vas je bog tako obilno obdario svojim blagoslovom, da se ja ne usudjujem, da se s njime takmim.

Kolombar se karikaturom vjerojatno počeo baviti još pri školovanju na zagrebačkoj preparandiji, ali je prve radove objavio u vremenskom intervalu između završene Učiteljske škole i upisa na privremenu Višu školu za umjetnost i umjetni obrt.³ Budući da veći dio toga vremena (ljetno 1917 – jesen 1918) provodi u Koprivnici, honorarni prilozi u »Ilustrovanom listu« često su inspirirani događajima iz rodnoga grada ili zagrebačkim aktualijama za koje on saznaje preko novinskih napisa. Ne trebamo u tim prvim radovima tražiti očito vanje individualnog rukopisa, a još manje stilsku ujednačenost ili pak strogu tematsku usmjerenost. Njegov je interes različit i seže od dosjetke, preko opisa situacija iz malograđanskog života, do političkih karikatura, a

način izvedbe podjednako duguje nepretencioznosti skicoznog zahvata, kao i zakašnjeljoj formuli secesijske arabesknosti. Jednom riječju: radi se o početničkim karikaturama koje u oblikovnom smislu krivudaju između radova sa nemirnim, gustim crtovljem, punim šatiranja i sjenčenja sa nevještim karikiranjem likova i prenatrpanom plohom, i kompoziciono logičnijih radova sa strogim linearizmom i uvjerljivijim odnosom crnobijelih partija. Činjenica da su te karikature prihvaćene i objavljene nije rezultat samo oseke značajnijih autor-skih priloga već svjedoči i o prepoznavanju talenta.

Ustrajnost koju Kolombar iskazuje kada je riječ o karikaturi dokaz je njegovog živog zanimanja što svakako nije uvjetovano samo utilitarnim, materijalnim raz-

Proljetna idila.

Kolombar.

— „Kako to dragi tata da ptice i životinje imaju stanova koliko hoće a ipak ih imaju više nego ljudi?“
— „E moj sinko tako je pticama kad one nemaju s'anarinskog ureda.“

lozima. Jer, onda kao i sada, od karikature se nije moglo živjeti; ali, mogla se, kao i sada, zadovoljiti stvaralačku i moralnu potrebu da se likovnim jezikom analiziraju, komentiraju i seciraju sve one situacije, odnosi i ličnosti s kojima se autor intimno, idejno ili politički, ne slaže. U prvo vrijeme rečena oporbenost njegove humorističko-satiričke geste još nije usmjerena prema »pravim«, »teškim« temama niti su poantirani postupci »viđenijih« osoba. Tek vlastitim sazrijevanjem i sticanjem samopouzdanja, pa i konfliktima, socijalnim zaoštavanjima, političkim borbama i intrigama kao i zastranjenjima autokratskog režima novonastale države, Kolombar dobiva obilje poticajnog »materijala«.

Njegov karikaturistički opus može se, kao što smo rekli, razmatrati iz dva aspekta: s jedne strane, sigurno je da je rad na karikaturi vježba za ekspresionistički izraz, ali je s druge strane zamjetna i samostalnost toga medija. Poznato je kako je čitav niz osobnosti hrvatske likovne umjetnosti svoje prve umjetničke korake učinilo posredstvom karikature (Račić, Kraljević, Uzelac, Trepše, Gecan, Režek i drugi) i kako su ti radovi s vremenom postali integralni i nimalo minorniji dijelovi njihovih opusa. Kao i kod Kolombara i u većine ovih autora od makabričnosti humora do uvjerljivosti ekspresionističke vokacije bio je samo jedan korak.

Prema tim distinktivnim mjerilima u Kolombara možemo razlikovati nekoliko cjelina unutar likovne discipline o kojoj raspravljamo. Prije svega, tu su koherentna likovna djela koje tek tekstualni komentar identifi-

cira karikaturom, pa likovno pretenciozniji satirični komentari na aktualnu političku i moralnu klimu te karikature-dosjetke sa jednostavnom i čitljivom grafičkom artikulacijom prizora. Po jezičnoj strukturi amplituda je također velika: od prvih nevještih radova, bilo nervozno gestualnih bilo sa melodioznom i dekorativnom linijom (u kome su, usput, još prisutni recidivi lingvističke strukture simbolizma) do crteža sa nemirnim, ekstatičnim potezom ili drvoreza snažnih crno-bijelih kontrasta, ekspresionističke deformiranosti i psiholoških tenzija.

U tematskom smislu riječ je o tri zaokružena segmenta: očitu je sklonost imao prema situacijama iz umjetničkog života, ali se ni njegovo nagnuće prema tzv. političkoj karikaturi ne može zanijekati. Prizori iz malograđanskog života treći su tematski segment izveden u nešto većem broju i, čini se, sa najviše likovne slobode. Kao posebno područje interesa potrebno je spomenuti i portretnu karikaturu.

Ylaškovulička opozicija.

— „Vidiš, prije sam pijl kaj sam ti navek bil žeden. Sada pak pijem, kajti sam postal opozicionalac, pak hoću prije markiranja, da sve zapijem, tak, da država ne bu dobila od mene ništ procentov.“

CINIZAM.

Bivši Austrougarski rezervni časnik. Pijte gospodo ovo je za novac što sam zaslužio na računu momčadske menaže, a doskora će nam i „Narodno Vijeće“ isplatiti 10000 kruna kao odštetu za Medaillenzulage što smo se hrabro borili za Austriju.

U Kolombarovom opusu objavljenih radova postoji dvadesetak karikatura koje humoristički problematiziraju svijet umjetnosti i umjetnika. Kod toga je žaoka njegovog komentara i karikaturna jetkost posve »nekolegijalna«: ne osjećajući nimalo lažne solidarnosti i samaritanske pažnje kojom bi mogao izazvati sućut prema teškom pozivu svoje vlastite struke i iskazati gordost svog profesionalnog opredjeljenja, Kolombar komentira boemski život umjetnika ili njihovu borbu za golu egzistenciju ili sarkastično razmišlja nad tendencijama u suvremenoj umjetnosti. Koliko je veliki raspon u temama iz umjetničkog svijeta, toliko je i stilskomorfološki raspon tih radova vrlo heterogen. Jezik njegove karikature proizlazi iz intencionalnosti teksta, pokušava biti korespondentan općoj atmosferi nekog stvarnog ambijenta, proizvesti određeni psihološki učinak, odrediti ekvivalentnost riječi i slike. Oblikovni princip nije, dakle, u nikakvoj zavisnosti od mogućeg traženja stilskeg identiteta. Čas su to strogo linearni crteži bez detalja i sjenčenja, čas likovi u punoj formi sa masom detalja i prostornim opisom, a čas kombinacije ova dva postupka.

Kao tipski model gotovo je uvijek prisutan lik suhog, koštunjavog, rastom visokog umjetnika, s karakterističnom maštom, šiljatom bradicom i šeširom sa velikim obodom. Najčešća scena je razgovor dvojice ili trojice umjetnika međusobno, ili dijalog umjetnika sa mecenom i trgovcem. Pri tome ne manjka ironijska pa i samoironijska nota (ako znamo za njegovo nagnuće prema ekspresionizmu karakterističan je ovaj tekst ispod jednog crteža: Što je to realizam u slikarstvu? – To je umjetnost koju razumije umjetnik i publika. – A kako bi ti objasnio što je impresionizam? – To ti je opet, što ra-

zumije umjetnik, a publika ne. – A što bi onda konačno bio ekspresionizam? – Ekspresionistička djela su ona koja ne razumije ni publika ni autor.).

Slijedeće su područje zanimanja karikature iz malograđanskog života. To su situacije sa najvećim registrom motiva: od odnosa žene i muškarca, osobito scene iz bračnog života, preko humorističkih scena iz bordela i visokog društva do serije »Kako si križevački građanin Cintek zamišlja...« i nekoliko karikatura iz onodobnog koprivničkog života. Ako su u tekstualnom dijelu varirane različite vic-situacije i dosjetke (ali sa ponegdje oštrom žaokom i persiflažom), onda su u likovnom pogledu ovdje najkoherentniji rezultati. To nije ni čudno: širina tih tema dozvoljava slobodu obrade, a neutralnost i odsustvo dubljeg idejnog angažmana kompenzira se zadovoljstvom u razradi likovne strane.

Na žalost, kao i karikature drugih tematskih profilacija, ni ove nam nisu poznate u originalu. Ali, mada im medij novinske reprodukcije sigurno oduzima nešto od njihove autentične likovne profilacije i na temelju tiskarskog otiska, moguće je očitati stvarnu stranu većine tih crteža. Da nije riječ o njihovoj medijskoj transpoziciji i da nema tekstualnog dijela, neki bi od ovih radova slobodno mogli stajati kao izraziti primjeri našeg ranog ekspresionizma u likovnoj umjetnosti.

Dilema.

Kud' da se odlučim
Mish lieno Mau

Kud mi jedan nudi
Sreće – drugi jato.

O n : Ti danas izgledaš kao proljeće.

O n a : Slažemo se. Upravo sam ti htjela kazati, da treb: m jro jetnu toaletu.

Već je istaknuto kako je čitav komplet »Kopriva« dragocjen dokument vremena. To je osobito slučaj za ona godišta u kojima je opća društvena klima i politička situacija bila u znaku jačih ili slabijih previranja. Godine 1918/19/20. upravo su obilježene takvim stanjima pa je svaki izoštrljeniji duh morao biti pod njihovim utjecajem i reagirati, kako je znao ili osjećao, na pojedine epizode iz svakodnevnog društvenog i političkog konteksta. Završna godina rata, nadanja u propast Austro-Ugarske, mir u Brest-Litovsku, stvaranje Države SHS, političke borbe i intrige, lijeva misao, socijalna situacija, bijeda, kriminal – sva su ova pitanja intrigirala Kolombarov duh pa se na većinu i osvrnuo jetkijim ili blažim komentarom. Pri tome je naizgled politički neopredijeljen, u duhu »slobodnomislećeg« liberalnog intelektualca, ali u jasnom oporbenom stavu prema svim deformacijama političkog života i izrazito sarkastičan prema onima koji su iz svjetske klaonice izašli nečiste savjesti, ali materijalno osigurani i sa sigurnim izgledima u poslovnoj i političkoj karijeri. Bilo da ismijava kameleonski patriotizam buržoazije (tekst: Lani sam pio za pobjedu centralnih vlasti, preklani za veliku Hrvatsku, sada pijem za Jugoslaviju, a od čitavog patriotskog oduševljenja ostaje uvijek samo – »kacenjamer«.), ili popovsku hipokriziju (tekst ispod karikature »Milosrdna duša«), ili lumpenproletersku logiku (tekst ispod karikature »Vlaškovulička opozicija«) ili »poštenje« parlamentarnog sistema (tekst: A gde Vam je stari, da ga ni k meni? – Vlo-

vili su ga v švercu pak su ga zaprli. – Osel jedan! Kaj ni mogel počekati još par dana, dok naši na vladu dojdeju, pak mu se to ne bi nigdar pripetilo.), ili slabu radničku svijest i obaviještenost (tekst: Kaj si čuo da su Trockoga vubili? – Kaj je to onaj kaj je služil pri pedeset i trećoj regimenti?), uvijek je riječ o jasnim i otvorenim žaokama na pojedine tendencije (manje na njihove nosioce sa imenom i prezimenom) potkrepjenim, dakako, adekvatnim crtežom ili grafičkim rješenjem.

Do sada nas je prvenstveno zanimala sinteza teksta i slike, dakle, istinitost komentara i likovna uvjerljivost prizora. Međutim, vrijednost portretnih karikatura, koje je Kolombar također radio, ne zavise od sretno usuglašenosti verbalnog i vizualnog iskaza nego tek od uspješnosti jednog posebnog postupka – polazeći od stvarne fizionomije ili lika dezintegracijom ostvariti novi lik sa svim bitnim (pa s toga hipertrofiranim) detaljima po kojima se to lice ili pojava pamti.

Kolombar je objavio svega 7–8 portretnih karikatura. Najzanimljiviji je, svakako, portret Miroslava Krleža objavljen u »Koprivama« 25. 10. 1919. godine. Čini se da je riječ o prvoj karikaturi Krleže, pa da taj mali rad sa novinske margine i nema osobitu likovnu vrijednost, ne

Boemi.

— Čime se kaniš baviti u novoj eri.

— Gledat ću, da prodam sliku, a ako mi to ne uspije upisati ću se u

»Mazodnu stražu«

Teške brige

On: Lani sam pio za pobjedu centralnih vlasti, preklani za veliku Hrvatsku sada pijem za Jugoslaviju, a od čitavog patriotskog oduševljena ostaje uvijek samo — „kacenjamer“.

može se negirati njegova kulturno-povijesna uloga. Sjetimo se da su tek godinu dana prije nastali poznati Babićevi portreti Krleže, a da je često navođena Pjerova karikatura datirana u 1922. godinu.

U Kolombarovoj ostavštini sačuvano je dvadesetak karikatura iz 1919. godine na kojima su zabilježena lica nekih od najpoznatijih političara, književnika i kultur-

nih radnika (čiju je djelatnost, usput budi rečeno, upravo Krleža tih godina u svojim polemičkim tekstovima u velikoj većini otvoreno denudirao). Mada u portretima Zagorke, Zovke-Kveder, Radića, Pribičevića, Dežmana, Šegvića, Korošeca, Lorkovića i drugih nije postignuta izuzetna karikaturistička uvjerljivost, ti portreti ostaju kao dragocjena svjedočanstva o nekim našim građanskim javnim radnicima.

Kolombarov opus karikatura u najvećoj mjeri je moguće pratiti sa novinskih stranica, jer je tek manji dio originalnih radova sačuvan u ostavštini koja se čuva u Galeriji Koprivnica. Na temelju originalnih i reproduciranih karikatura može se donijeti zaključak o njegovom ukupnom doprinosu razvoju hrvatskog likovnog humora. Mada njegovim radovima u globalu nedostaje likovna sigurnost jednog FB. Angeli Radovanija, ili sluh za politiku jednog Pjera Križanića, ili sintetičnost jednog Branka Petrovića, ili ustrajnost jednog Slavka Vereša, danas je više nemoguće zaobići Kolombarovo djelo. Heterogeno u kvaliteti, ostvareno u nevjerojatno velikim stilskim rasponima, zna li se da je djelovao svega dvije godine, pod stanovitim utjecajem elegantnog Krajevićevog crteža i Trepšeove febrilne crtačke geste, Kolombar je ipak do svoje dvadesete godine i kroz karikaturu na momente definirao svoju misao i autentični likovni izraz.

1. T. Maroević: Predgovor katalogu »F. B. Angeli Radovani«, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 1984.
2. Galerija Koprivnica: Tomislav Kolombar, slike, crteži, grafike, 17. lipnja – 3. srpnja 1983.
3. Kolombar je rođen 3. prosinca 1899. godine u Koprivnici, od majke Marije, rođene Meglič i oca Vladimira, poznatog koprivničkog fotografa. Učiteljsku školu završio je 1917. u Zagrebu, a privremenu Višu školu za umjetnost i umjetni obrt upisao je u školskoj godini 1918/19. Na početku 4. semestra bio je, zbog tuberkuloze, na odobrenom dopustu. Umro je 28. travnja 1920. godine u Koprivnici.